

SANAT TARİHİ ARASTIRMALARI DERGİSİ

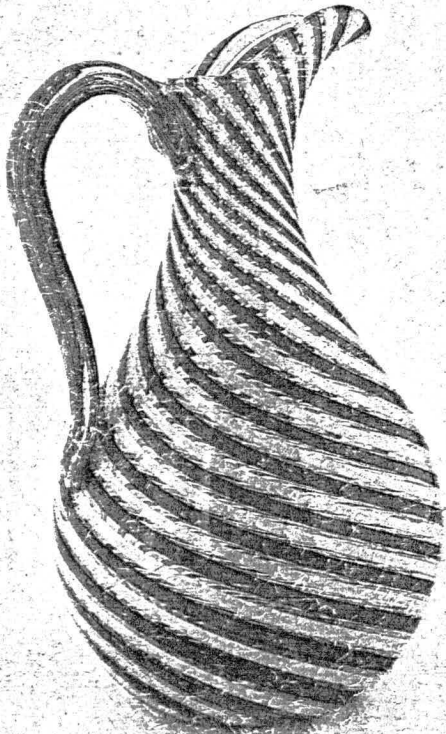
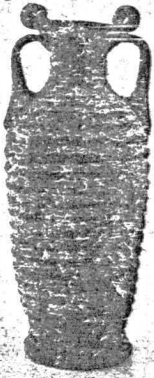

CİLT: 1 SAYI: 3

Dört Ayda Bir Çıkar

KDV Dahil 5.000.-TL.

Eylül • 1988

TŞCFAS koleksiyonu

ANCAR'DAKİ* EMEVÎ SARAYLARI

Prenslerin Yazlık İkametgâhları

Dr. Hafez CHEBAB (Hafız ŞEBAB)
Lübnan Cumhuriyeti
Eski Eserler Genel Müdürlüğü'ne bağlı uzman

Fransızcadan çeviren : M. Baha TANMAN*

Pagan antik çadan beri meskûn olan bir yerleşme merkezinde, Lübnan Cumhuriyeti Eski Eserler Genel Müdürlüğü'nün hafriyatını üstlendiği, görkemli bir yapı topluluğu yükselmektedir. Emevî halifleri burasını ikametgâhlarından (résidence) birisi olarak seçmişlerdi... İki saray ile bir cami gün ışığına çıkarılmış bulunmakta, ayrıca çeşitli yapılar ve ulaşım yollarından oluşan bütün bir kompleks de yavaş yavaş belirmektedir. Dr.Hafez Chebab bu önemli kazı şantiyesinde bizler için durumu tesbit etti.

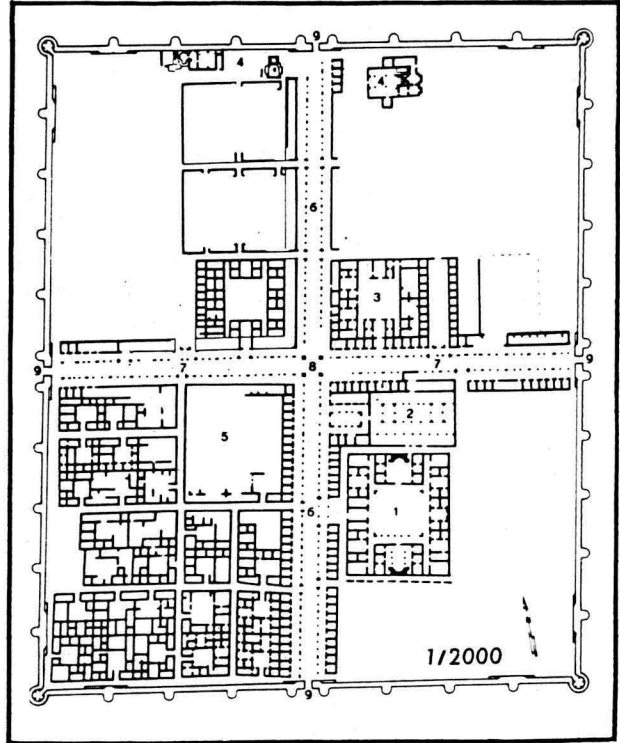
Ancar'daki harap yapılar topluluğu, arkeolojik kazılara sahne olmadan çok önce bir çok bilim adamının ve seyyahın dikkatini çekmişti. Daniel Krencker ilk defa 1938'de burasının oldukça sarıh bir yerleşim planını hazırladı. Jean Savaget Ancar'ı Emevî dönemine tarihlendiriyordu. Yirmibeş yılı aşkın bir süredir Ancar kazılarını yöneten ve gerek yerleşmenin tarihini gerekse de yüzey araştırmalarını kapsayan çeşitli çalışmalarla bu kazıları bilim dünyasına sunmuş olan emir Maurice Chebab'a, şantiyede önceleri George Simson, daha sonraki bazı hafriyat ve onarım çalışmalarında da H. Kallayan yardımcı olmuştur. Çok sayıda Arapça duvar yazısının *grafitti* yayınlanması Solange Ory'ye havale edilmiş ve *Bulletin du Musée de Beyrouth*'da çıkan ayrıntılı bir araştırma ile değerlendirilmiş, Yunanca kitabeler ise J.P. Rey-Coquais tarafından yayınlanmıştır. Kazıların genel bir yayını beklenirken, emir Maurice Chebab, Harvard'daki teziminin konusunu oluşturan, Ancar'daki oymalı süslemeyi tetkik etmemize ve gün ışığına çıkarılmış yapı topluluğunu geniş kitlelere tanıtmamıza müsaade buyurmuşlardır. Nitekim bu çalışma da ana hatları ile, emir Chebab'ın gözlemleri ile yayınlarına dayanmaktadır.

Tarihçe:

Ancar bölgesi Bekaa'da Antilübnan'ın eteklerinde, Humus'u Baalbek ile Taberiye bölgelerine ve Lübnan Dağları'nı Şam'a bağlayan yollar üzerinde bulunmaktadır. Ortaçağ yazarlarının sık sık doğruladıkları menzil fonksiyonu aynı zamanda Litani ırmağının başlıca kolunu besleyen çok sayıda su kaynağına sahip olmasından doğmaktadır. Konumuna rağmen Ancar'ın İslâm-öncesi tarihi karanlıktır. Mısır'da Medinet Habu'daki büyük tapınakta III.Ramses'e ait bir kitabe adının teşhis edildiği sanılmış, ayrıca pek sarıh olmayan bazı eski metinlere dayanarak burasının Polybos'un, M.Ö.219'da Mısır kralı Ptolemaios Philopator ile Suriye kralı III. Antiochos arasındaki savaşlar dolayısı ile, sözünü ettiği gerrha ile aynı yer olduğu iddia edilmiştir. Bu iddiaya göre

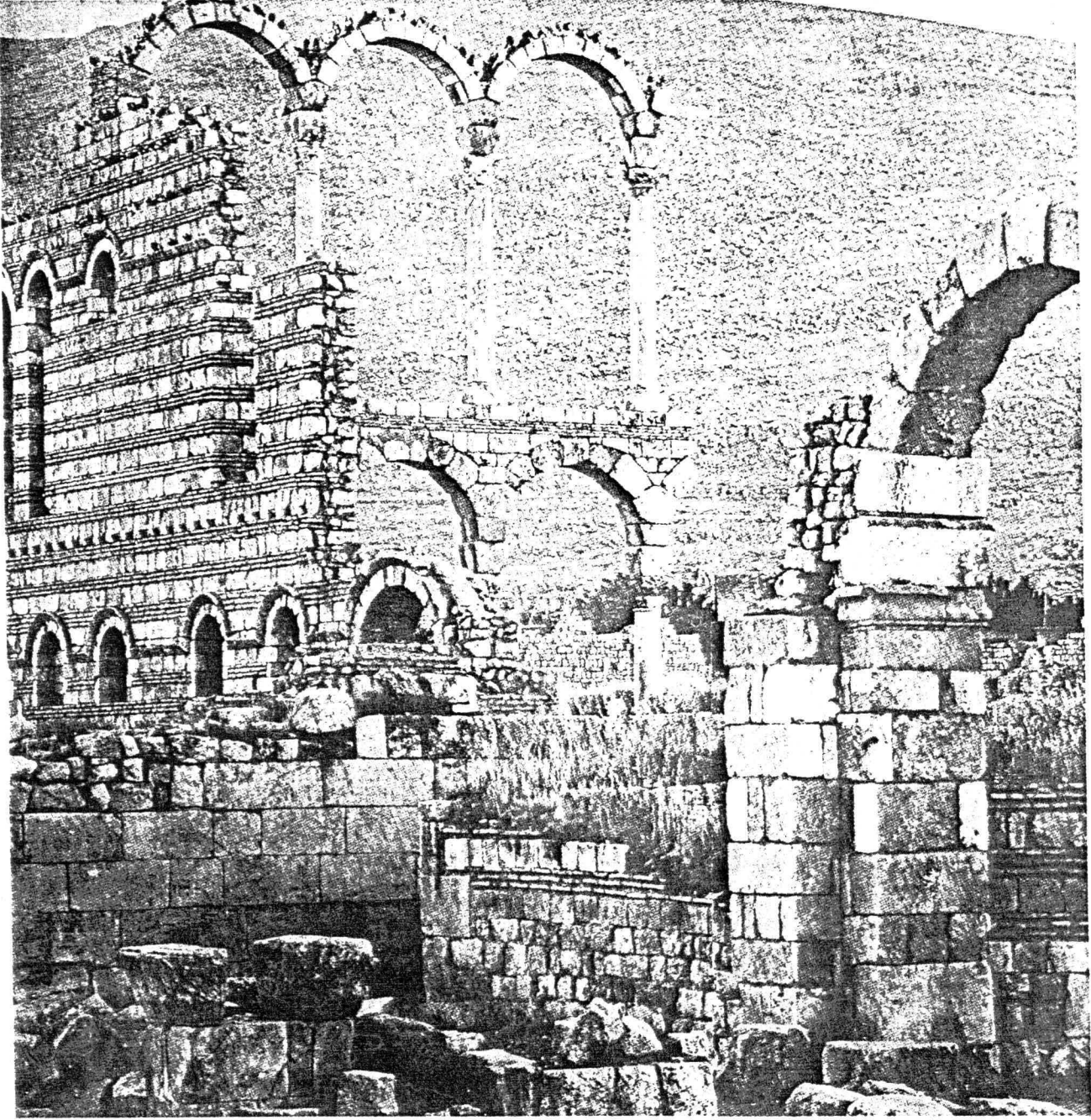
Ayn al Carr (Aynü'l-Carr) adı "ayn" kaynak anlamına geliyor. Gerrha'dan türemiştir. Bu teşhis herhangi bir arkeolojik veri ile doğrulanmış değilse de kabul edilebilir bir varsayım olmakta devam etmektedir.

M.Ö. I.yüzyılda, genellikle Ancar bölgesinde bulunduğu söylenen, bir "Khalkis" ortaya çıkıyor. Diğer Khalkis'lerden ayırdedilmesi için "ad Libanum" lakabı ile anılan bu şahir, Marcus antonius tarafından Mısır kraliçesi Kleopatra'ya hediye edilmeden önce, Arap asıllı İturya hükümdarlarının başkenti idi. daha sonra Herodes'in ailesi tarafından idare edilmiş ve ünlü Salome burada yaşadı. Bazıları Ancar kalıntılarının Khalkis'inkiler olduğunu düşünmüşler ise de bu varsayım kabul edilmemekte, zaten Khalkis ile ilgili belgeler de şehrin yerini kesin şekilde tesbite izin vermemektedir. Khalkis ad Libanum'un adı M.S. I. yüzyılın sonlarında artık metinlerde yer almıyor. Sonuçta bu şehrin Ancar bölgesinde teşhis edilmesi tartışılabilir bir varsayım olmaktan öteye gitmemektedir.

Ancar'ın yerleşim planı: (1) I.saray, (2) Cami, (3) II.saray, (3bis) III.saray, (4) hamamlar, (5) iskân adaları, (6) ve (7) Revaklı ana caddeler, (8) tetrapylon, (9) sur kapıları

* İst.Ün.Ed.Fak.Sanat Tarihi Böl. araştırma görevlisi

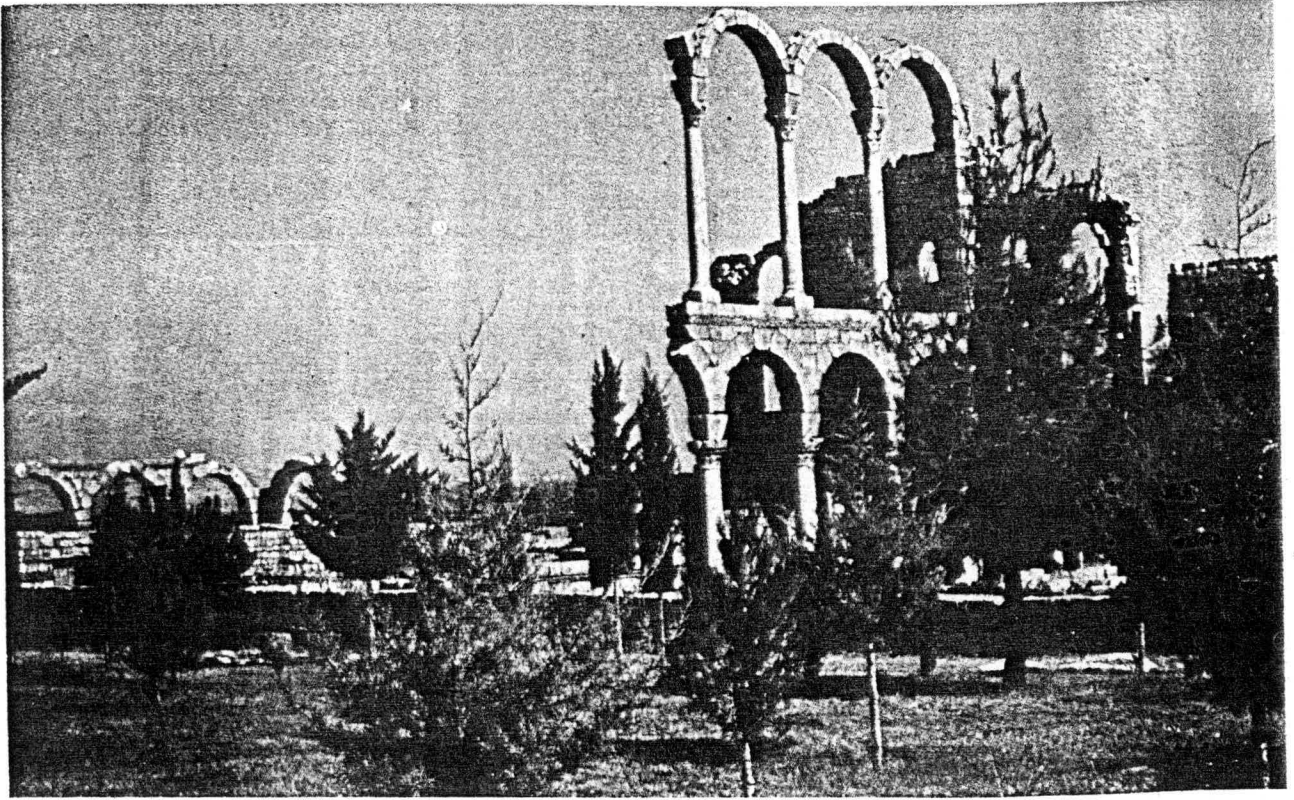

(1) Güney-doğu bölümündeki I.saraydan görünüş

Mamañih Ancar kalıntılarında, kompozit sütun başlığı, sa-
çak (*entablement*) parçası, sütun ve diğerk taşıyıcılar türünden,
devşirme olarak kullanılmış güzel antik mimari parçaları göze
çarpmaktadır. Bu devşirme malzeme şüphesiz Ancar'ın ya-
kınındaki bir yerleşmeden getirilmişti. İlk akla gelen, An-
car'ın 4 Km. kadar güney-batısında bulunan bir iki Yunan-
ca kitabe de belki bu yerden kaynaklanmaktaydı. Bu kitabe-
lerden en eskisinin M.S. III. yüzyıldan önceye ait olamaya-
cağı anlaşılıyor.

Ancar bölgesinin Hıristiyan dönemi de aynı şekilde karan-
lıktır. Bu döneme ait belgeler hem çok seyrek, hem de zor
anlaşılır türdedir. Bu döneme izafe edilebilecek bir iki sü-
tun başlığı bulunuyor. Bir kiliseye ait olduğu anlaşılanyek

pâre güzel bir sütun üzerindeki [Meryem'e ithaf metni bu
belgelerin en manidar olanıdır. Her ne kadar, sırf bol mik-
tarda su kaynağından ötürü, Ancar bölgesinin antik çağdan
beri meskûn olması muhtemel ise de, burada İslâmiyet'den
önce bir şehir yerleşmesinin varlığını kanıtlayacak hiç bir ar-
keolojik belge bulunmamaktadır. Bu meyanda VI. yüzyılın
sonuna ait Süryanice bir metin dikkati çekmiştir. Bu metin
Yakubî rahiplerinin Ortodoks piskoposlarına verdiği bir ce-
vabı içermekte ve şu imzayı taşımaktadır: "Paulus, diaco-
nus et archimandrita Ain Gara, scripsi manu Alphaei, mo-
nasterii Theophili Alpaei, in pago Durbel." Yukarıda zikr
edilen Ain Gara'nın Ürdün'deki Ayn'Carat'ı, ya da Haleb'-
in batısındaki Ayn Carat'ı ifade ettiği düşünülebilir. Ancak,

(2) I. saray ile yanındaki caminin genel görünüşü

emir Maurice Chebab yer adlarından Durbel ile, Ancar'ın kuzey-doğusunda az bir mesafede bulunan Terbol köyünün adı arasındaki benzerliğe işaret etmişti. Her halükârda bir kiliseye sahip olduğu anlaşılan Ain Gara'yı Ancar bölgesinde aramak ve teşhis etmek gerekiyor.

İslâmiyet'den itibaren Ayn al Carr adına sık sık tanık olunmakta, bu meyanda 819 yılına kadar gelen Süryanice anonim bir vekayinameden halife I. Velid'in "bir şehir kurduğu ve Ayn Gara adını verdiği" öğrenilmektedir. Bu kuruluş, halife I. Velid'in vefat yılı olan 715'den önceye ait olmalıdır. Metinde geçen "... ve Ayn Gara adını verdi" ifadesi de bu adın I. Velid devrinden önceye ait olmadığını telkin etmektedir.

Nitekim Ayn al Carr, başka anlamların yanı sıra, harap kompleksin inşa edildiği yeri en iyi şekilde tasvir eden "dağın eteğindeki kaynak" anlamına da geliyor. Fakat bu belki de bir rastlantı ürünüdür. Mamafih kumlu bir arazi üzerinde, aynı tarihlerde kurulmuş olan Ramle (= Kum) ile Küfe ve Basra gibi iki önemli yerleşme arasındaki yolun ortasında yer alan Vasıt (= Orta) örneklerinde olduğu gibi, başka bazı Emevî şehirleri de adlarını konumlarına borçludur.

Adı geçen vekayiname Ayn al Carr'ı şehir (*madina*) olarak anan ve kuruluşunu I. Velid' e izafe eden tek belgedir. Bu tarih, 810-814 arasında Theophanos'un kaleme almış olduğu tarih kitabı tarafından da aşağı yukarı doğrulanmakta, yazar burada, 709 yılına doğru halife I. Velid'in oğlu Abbas'ın Bizans topraklarına bir akın yaptığını, çok sayıda esir ele geçirdiğini ve Heliopolis (Baalbek) eyaletinde Ayn al Carr'ı yaptırmaya başladığını nakl etmektedir. Theophanos açıkça söylemese de, bu esirlerin Ayn al Carr şantiyesinde işçi olarak kullanıldıkları tahmin edilebilir.

Yukarı Mısır'da, Aphrodito'daki arşivlerde bulunan 15 Mart 715 tarihli diğer bir yazılı belgeden, Ayn al Carr'da istihdam edilmiş olan Kıptî işçilerinin (bir çok Emevî şantiyesinde Kıptî işçilerinin varlığına tanık olunmaktadır) Kahire yakınlarındaki *Babylone*'a geri döndüklerini öğreniyoruz. Yine bu tarihlerde Kuzey Mezopotamya'nın çeşitli yörelerinden gelmiş Nesturî işçileri, Kamed ve Loz'daki taş ocaklarında Süryanicenin yerel bir lehçesi ile yazılmış, bazıları 715'e tarihlenen kitabeler bırakmışlardır. Ayn al Carr şantiyesini beslemiş olan bu taş ocakları kısa bir süre için işletilmişti. Çalışmaların durması aşağı yukarı Kıptîlerin, belki de kış soğukları yüzünden, Mısır'a döndükleri tarih (715) ile çakışmaktadır. Kesin olan şu ki Kamed'deki taş ocağında tekrar faaliyete geçilmemiştir. Bu esasen hiç bir zaman bitirilmemiş olan Ayn al Carr'daki çalışmaların ağırlaştırıldığını ya da durdurulduğunu gösteriyor. Mamafih 741'de surların mevcut olduğu, güney-batı köşesinden itibaren 4. ve 5. kuleler arasında *in situ* bulunmuş olan ve bu tarihi taşıyan kitabeden anlaşılmalıdır.

Ancar'ın tarihinde en etkin olay 744 yılında Emevî hanedanından Mervan b. Muhammed ile Süleyman b. Hişam'ı karşı karşıya getiren iç savaştır. Halife İbrahim'in tahtını kaybetmesine yol açan bu kanlı çarpışma sonucunda Mervan b. Muhammed halife oldu. Bir çok yazar bu muharebeyi eserlerinde anlatmışlardır. Bunlar içinde en çok bilgi ile donatılmış olan Taberî (839-923)'dir. Lâkin en çarpıcı metin X. yüzyılda yaşamış olan Ermeni vakanüvisi Ghevond'unkidir. Gelgelelim bu yazarlardan hiç birisi Ayn al Carr'daki müstahkem kompleksten söz etmemişlerdir.

Ancar Külliyesi'nin XII. yüzyıla kadar faaliyetini sürdürdüğü anlaşılıyor. IX. yüzyılın sonundan itibaren burada ilginç bir sözlü geleneğin oluştuğu gözlenmektedir. Bu riva-

yete göre Nuh Peygamber gemisine Ayn al Carr'dan binmişti . Seyfüddeve 945'de Ancar'da durmuş ve Şam halkına hitaben kaleme aldığı bir ultimatomda burayı "askeri mevki" olarak zikr etmişti. 1115'de Trablusşam kontu Pons Bekaa'daki askeri harekâtına üs olarak seçtiği bu yerde atabek Tuğtekin'in kuvvetleri tarafından, bir gece baskını sonucunda yenilgiye uğratılmış, yine burada 1178'de, cüzzamlı genç kral IV. Baudouin'in yönetimindeki Haçlı ordusu, Salâhaddin Eyyubî'nin kardeşi Şemsüddeve Turanşah'ı kaçmaya mecbur etmişti. Bir kaç yıl sonra 1185'de Salâhaddin Eyyubî Ayn al Carr'da Diyarbakır Artuklu emiri ile buluştu ve Antakya prensi III. Bohémond'u Beyrut'da kabul ettikten sonra 1192 yılının kasımında tekrar buradan geçti. Bu olaylarla ilgili metinlerin hiç birisinde, Guillaume de Tyr'in harap olarak tarif ettiği Ayn al Carr Külliyesi anlatılmamaktasılEbü'l-Fida 1321'lerde Ayn al Carr'da önemli kalıntılar görüldüğünü nakl etmektedir. Emir II. Fahreddin Maan'ın Şam paşası Mustafa (Osmanlı Devleti'nin Şam valisi Mustafa Paşa) ile mücadele eden emir Ali ve emir Muhammed Chebab'ın yardımına gelmesi ile yörenin stratejik önemi tekrar gündeme gelmişti. II.Dünya Savaşı'ndan az sonra kalabalık bir Ermeni cemaati şehir kalıntılarının yakınına iskân edilmiş olup günümüzde burada yaşamaya devam etmektedir.

Kalıntıların Tarihi:

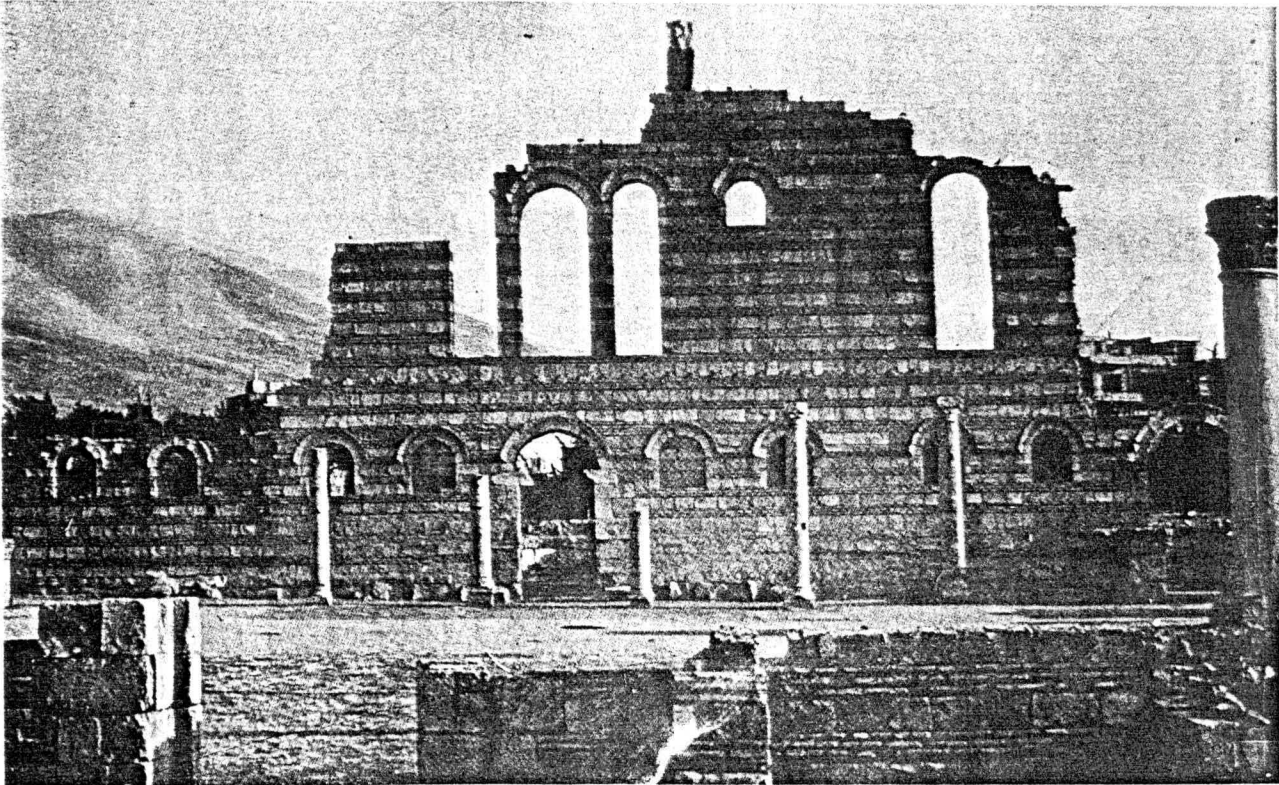
370 x 310 m. boyutlarındaki surlar 114.700 m²'lik dikdörtgen bir alanı kuşatmaktadır. Dört ana yöne göre tertiplenmiş olan surlarda, her kenarın ortasında birer kapı yer alıyor. Kapılar yanlarda, yarım silindirik biçimde, içleri dolu birer kule ile takviye edilmiştir. Surun köşelerinde içleri boş, daire kesitli birer kule, ayrıca dışardan surları omuzlayan, payanda nitelediğinde yirmisekiz yarım kule ile birlikte, toplam kırk adet kule bulunmaktadır. Sur duvarlarının ortalama

kalınlığı 2 m. civarındadır. Merdivenlerle seğirdim yollarına çıkılıyor. Surun dış yüzeyi 50-60 cm. yüksekliğinde büyük kesme taş blokları ile örülmüş, iç yüzeyi daha ufak boyutlu bloklarla kaplanmış, bunların arasında kalan kısım ise moloz taş ile blokaj yapılarak doldurulmuştur. Roma dönemine ait *entablement* parçalarının duvar örgüsünde kullanılmış, olduğu görülmektedir. Surların en yüksek noktası kuzey kapısının doğusundaki kulenin üstünde ve söz konusu kapının sahanlığından 7.03 mirtifanda bulunuyor.

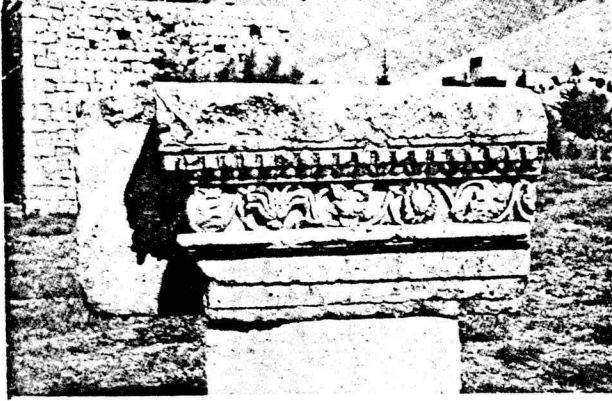
Revakların kuşattığı, düz çizgi halinde uzanan iki cadde sur kapılarını birbirine bağlamaktadır. Bu caddeler yapı kompleksinin orta noktasında dört pâyeli bir anıtın (*tetrapylon*) altında 90°'lik açılar ile keşiyor. Revaklar, sütun ve pâyelerin taşıdığı yuvarlak kemer dizilerinden oluşmaktadır. Bu caddelerin her iki tarafında yaklaşık 5 m. derinliğinde hücreler sıralanıyor. İki ana caddenin ortasında üstü kapalı, derin ana lağımlar ise bellibaşlı yapıları bu ana lağımlara bağlıyordu.

İki ana caddenin keşişme noktasında abidevi *tetrapylona* ait dört kaide yükseliyor. Her kaide, başlıklar ve bir *entablement*la taçlandırılmış dörder sütunu taşımaktaydı. Bu başlıklar M.S.II. ya da III. yüzyıla aittir. Kaidelerin üstüne yerleştirilmiş olan silmeli tablalar (*base*) devşirme olsa gerektir. Bunlardan hiç birisi özgün yerinde ele geçirilmemiştir.

Ancar kompleksi iki ana cadde tarafından eşit büyüklükte dört bölüme ayrılmıştı. En önemli yapı topluluğu güneydoğudaki bölümde bulunmaktadır. Bu topluluk, buradaki lerin en büyüğü olan bir saray (I.saray) ile bunun kuzeyindeki bir camiden meydana geliyor. Dar bir sokağın ayırdığı iki ufak kapı cami ile saray arasındaki bağlantıyı sağlamaktaydı. Bölümün geriye kalan alanında, ana caddeler boyunca sıralanan hücrelerden başka herhangi bir yapı izine rastlanmamıştır.

(3) I. sarayın güneyindeki bazilikal bölümün sütun dizileri

(4) Sur duvarında kullanılmış olan Roma dönemine ait entablement parçası

(7) Kuzeydeki sur duvarının iç yüzeyinde onarımdan önce görülen kaplama.

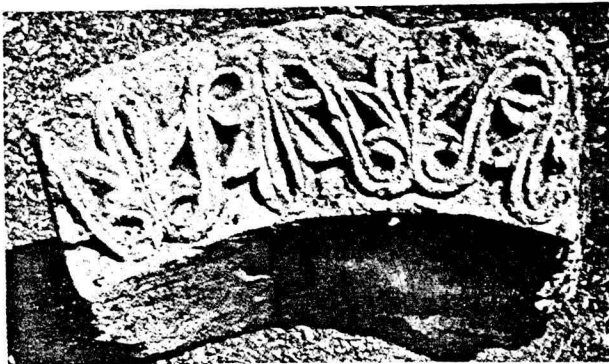
I. sarayın esas girişi kuzey-güney doğrultusunda uzanan ana caddenin güneydeki parçasına açılmaktadır. Sarayın dış duvarı bütünüyle, yaklaşık 50 cm. yüksekliğindeki kahverengi büyük kesme taş blokları ile örülmüştür. Yapı, beyazımtırak taşlar ile inşa edilmiş olan ve arazinin eğimini izlemek için, yaklaşık her 15 m.'de kademelenen bir temel üzerine oturmakta, kabaca yontulmuş taşlardan oluşan bu temel kısmı, belki cami dışında, buradaki bütün bellibaşlı yapılarda karşımıza çıkmaktadır. Boyutları 60 x 70 m. olan I. saray kuzey batı ve güney yönleride yaklaşık 3 m. eninde bir sokak ile çevrilmiş, esas girişin dış cephesi oymalı bantların süslediği iki soğe ile zenginleştirilmiştir. Giriş koridoru 33 x 32 m. boyutlarında, kareye yakın dikdörtgen planlı bir iç avluya ulaşıyor. Bu koridorun avluya yakın olan kesimi iki yanda, silmeli tablalar, gömme sütünceler ve kabartmalı nişleri taşıyan sepet örgülü başlıkların oluşturduğu iki süsleme grubu ile donatılmıştır. Bunlardan ancak bir tanesi bütünüyle korunabilmiştir. Avluya, genellikle "beyt" tabir edilen beş odalı birimler açılıyor. Bu birimlerin benzerlerini bir çok başka Emevî sarayında da görüyoruz.

Avlu, kuzey ve güney yönlerinde, birer kapı ile dışarıya açılan, iki görkemli mekânlar topluluğu ile kuşatılmıştır. Bunlar, yanlarda küçük hücrelerle donatılmış apsilerle sonuçlanan, bazilikal karakterde birer bölümden oluşmaktadır. Güneydeki topluluğun avluya çökmüş olan cephesi H. Kalayan tarafından kısmen ihya edilmiştir. Kapıların ve pencerelerin üstünde mail kesimli frizlerden oluşan arşivoltlar bulunuyor. Cephenin duvar örgüsü alternatif olarak kesme taş ve üçlü tuğla sıraları ile teşkil edilmiştir. Aynı almasıç örgü ana caddeleri sınırlayan hücrelerin duvarlarında da görülüyor. Bu

sarayda çok sayıda, değişik motifleri olan friz parçaları, başlıklar ve sütunlar gün ışığına çıkarılmıştır. Kuzeydeki bazilikal mekânın doğusunda, camideki tâli girişin aşağı yukarı karşısına gelen bir kapı bulunmaktadır.

Caminin esas girişi de kuzey-güney caddesinin güneydeki parçasına açılıyor. Anıt niteliğindeki bu giriş, her yönde dört kemerli birer revak ile kuşatılmış olan ön avlu ile revakların arkasında bulunan ve ana caddeleri sınırlayanların aynı olan beşer hücreden meydana gelmektedir. Caminin harimi hemen bütünüyle yıkılmıştır. Sağda, yapı alanının beşte ikisini kaplayan, zemini oldukça iyi korunmuş taşlar ile döşeli geniş bir satıh görülüyor. Zemin döşemesine oturmadığı anlaşılabilir bir dizi silmeli tabla, burasının aslında örtülü olduğunu göstermektedir. Camide 'Kible duvan' tabir edilen güney duvarının ortasında, bu yapıyı, saraydan ayıran sokağa 128 cm.'lik taşma yapan bir niş bulunuyor. "Mihrab" denilen bu niş ibadetin Mekke'ye doğru olan yönünü tayin etmekteydi. Zemin döşemesi üzerinde, mihrab hizasına kadar yükselen bir duvar bu öğeyi caminin geriye kalan kesiminden ayırıyor. Günümüzde ancak bir taş sırası görülebilen bu duvarın bir maksûre (Maqsûra) duvarı olması muhtemeldir. Ancak bu yorum kanıtlanmış değildir. I. sarayın kuzeyindeki kapı ile aşağı yukarı karşı karşıya olan kapı maksûre duvarının sınırladığı bölüme açılmaktadır.

Arazi üzerinde caminin planı açık seçik görülemiyor. Çünkü, öncelikle duvarlar hemen zemin hizasına kadar yıkılmıştır. Kuzeyde bir çok taş sırası korunabilmiş olan küçük duvar, taşlarının boyutlarındaki düzensizlik ile dikkati çeki-

(5) Mail kesimli arşivolt parçası

(6) Mail kesimli arşivolt parçası

(8) Tetrapylonun kuzey-batı kaidesi

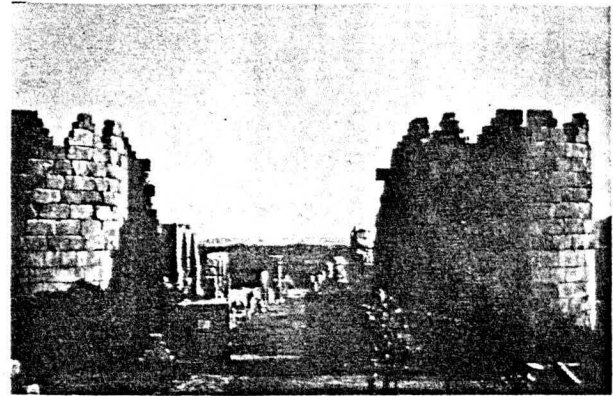
yor. Esasen bu yapının hiç bir yerinde Ancar saraylarının kaliteli duvar işçiliğini bulamıyoruz. Kapı avlu ekseninde değildir. Planı incelendiğinde, bu binanın bazilikalı tipte olabileceği görülür. Batı kapısı yapı kitlesinin orta eksenindedir. Kuzeydeki sütun dizisinden günümüze hemen hiç bir şey kalmamıştır. Yapının ortasında bir sarnıç inşa edilmişti. Doğu-batı caddesinin doğudaki parçasına açılan ve süslemesiz söğeleri olan bir kapı kuzey duvarında yer alıyor. Bu yapı aslında bir kilise olarak mı tasarlanmıştı? Doğuda apsis görülmüyor... Mamafih, mesala Kasr ibn Vardan'daki Gassani kilisesinde de apsis yoktur. Ayrıca yörede bu özelliğe sahip başka örnekler mevcuttur. Üstelik I. sarayın avlusunda bulunan ve içlerinden birisinin üzerinde Meryem'e ithaf yazısının yer aldığı yekpâre kalkerden iki zarif sütunun, camideki silmeli tahtalara ait olduğu anlaşılmaktadır. Camide bunların aynısı olan bir sütun kısmen günümüze gelebilmiş ve yeniden yerine dikilmiştir.

Şehrin kuzey-doğu bölümü boş bırakılmış büyük bir alanın yanı sıra tamamlanmamış bir saray, niteliği tesbit edilememiş bir binanın alt yapısı, bir hamam ve ana caddeleri kuşatanlar ile aynı boyutlarda onar hücreden oluşan iki kanadı içermektedir.

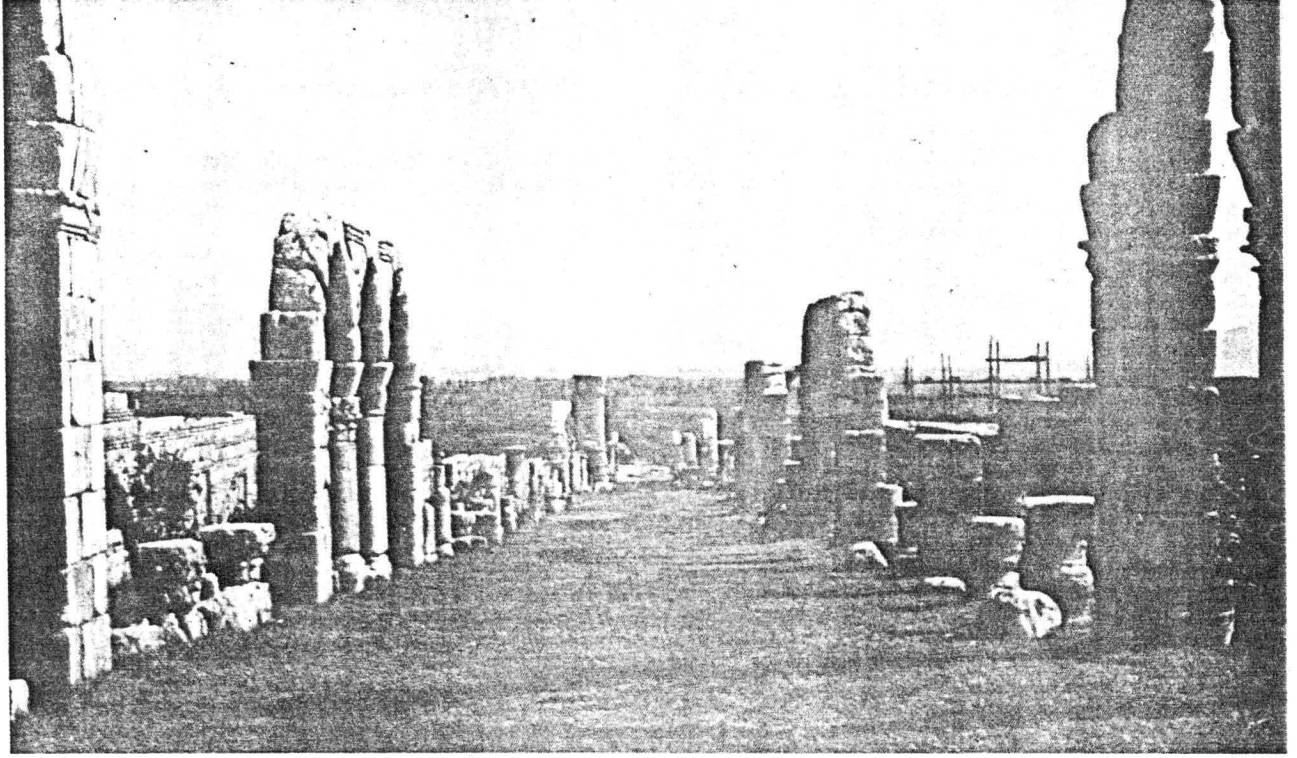
II. saray 47 X 48 m. boyutlarında olup I. saraya göre oldukça ufaktır. Doğu, güney ve batı kenarları dışardan hücreler ile kuşatılmıştır. Bu sarayın girişi doğu-batı caddesine açılıyor. Giriş sahanlığı caddenin kotundan daha aşağıdadır. Girişin söğeleri oymalıdır. Giriş koridoru, kenarları 23 m. uzunluğunda olan kare planlı bir iç avluya açılır. Girişin karşısında, kapısı iki yanda, bir çift kaidenin üstünde yükselen gömme sütunçeler ve başlıklar ile donatılmış olduğu için heybetli görünen bir beyt yer almaktadır. Her çift, altta istiridye kabuğu, üstte iki arslan ortasında bir kartal figürü ile süslenmiş nişleri taşımaktadır. Bu mekânın zemini tuğla döşelidir. Duvarlarının iç yüzeyinde, iki tuğla hatlı içeren kesme taş örgüsü görülüyor. Yan odalar daha ufak taşlar ve tuğla hatlılar ile örülmüştür. Avlunun her iki yönünde de başka beytler yer alıyor. Avluya bakan duvarlar büyük kesme taşlar ile örülmüş olup arada tuğla hatlı görülmemektedir. Bu yapının süslemesi bol ve çeşitlidir. I. sarayda olduğu gibi, mail kesimli arşivoltlar burada da karşımıza çıkıyor. Ancak motifleri ve işçilikleri farklıdır. Ayrıca bol miktarda kaval silmeli ve oymalı sütun kaidesi (*toros*), pâyve başlığı ve sepet örgülü sütun başlığı da görülüyor. Bu arada başlıklardan biri akantus yaprakları arasında yer alan çıplak kadın figürleri ile süslenmiştir. II. sarayın I. saray ile aşağı yukarı çağdaş olduğu ancak başka bir ekip tarafından inşa edildiği belli oluyor.

II. sarayın doğusundaki yapının bitirilemediği anlaşılmaktadır. Bu yapıdan geriye, I. ve II. saraydakiler gibi, kabaca yontulmuş beyaz taşlardan mamul bir temel kalmıştır. Merkezî bir avlunun tasarlandığı ve simetriye uyulmamış olduğu görülüyor. Şehrin kuzey-doğu bölümünün kuzey kesiminde zemini mermer ve mozaik döşeli bir hamam bulunmaktadır. Hamam ile I. saray arasında epeyce mesafe vardır.

Kazı çalışmalarının devam ettiği (Ekim 1975) kuzey-batı bölümündeki başlıca kalıntı, planı II. saray ile aynı olan bir yapının temelleridir. Hiç bir zaman bitirilememiş olan bu III. saray, batı yönünde, II. sarayın doğusunda görülen türde bir yapı ile donatılmıştır. Bu bölümün kuzeyinde, merdivenle inilen bir kuyu meydana çıkarılmıştır. Bütün yapı kompleksinde surlara bitişen yegâne bina, cehennemlik bölümü (*hypocauste*) taştan inşa edilmiş, küçük ve yıpranmış bir hamamdır. Bölümün geriye kalan kısmında kazılar sürmektedir. Bu bölümde mesken birimleri, doğuya yönelik apsisi olan bir yapı ve özenle süslenmiş küçük sütun kaideleri göze çarpar, Kismen kazılmış olan güney-batı bölümü ufak boyutlu evlerden oluşan yapı adalarını içeriyor. Surların doğu yönünde, şehir dışında (*extra-muros*) merkezî avlulu bir yapı ortaya çıkarılmıştır. Bu belki de bir kervansaraydır... Fakat kapısı doğuya, Ancar kompleksinin aksi yönüne açılmaktadır.

(10) Ancar'ın güney kapısı

(9) Kuzey-güney doğrultusunda uzanan revaklı ana cadde

Ayn al Carr, 819'da susan Süryani vekayinamesinin anonim yazarının dediği ve *Dar al-İmara* (I.saray), önemli ikametgâhlar (II.ve III. saraylar), dinî bir yapı, iskân adaları, çarşılar, kazematlar ile hamamların görüldüğü yerleşim planının da telkin ettiği gibi bir şehir. *madina* mı idi? Yoksa onu imparator Diocletianus'un Spalato(Split)'da inşa ettirdiği "şehir-saray" tipine mi bağlamalıyız? Bazen iddia edilen aksine ve bir takım benzeliklere rağmen Ayn al Carr bilinen antik askerî kampların planına sahip değildir. Katıksız Emevî şehirlerinden de ancak bir teki (Kasr el-Hayr el-Şarkî) kazılmış olup Oleg Grabar'ın bana göstermek lütfunda bulunduğu planı Ancar'ınkinden farklıdır. I.Velid'in kardeşi ve ha-

lefi Süleyman'ın kurduğu bir başka şehir olan Ramle de, planı hakkında doyurucu bilgiler vermeyen Arap yazarları tarafından tarif edilmiştir. Emevîler tarafından kurulmuş olan diğer şehirlerden Basra, Küfe ve Vasıt'ın planları hakkında da daha fazla bilgimiz yok. Mamafih mimarların, yapıları inşa etmeden önce toprak zemin üzerine genel planlarını çizdiklerini biliyoruz. Ve bu durum Ancar'ın da dahil olduğu bazı Emevî yerleşmelerinde doğrulanmaktadır.

Günümüzde Eylül aylarının başında, bir zenaat fuarı şehre yeniden hayat vermekte, aynı zamanda Nina Cideciyan'ın başkanlığında gerçekleştirilen bir sanat festivali de eski şölenlerin geleneğini sürdürmektedir.

* H.Chebab, "Les palais omeyyades d'Anjar, résidences princières d'éité", *Archeologia*, 87 (Octobre 1975), 1-25. Makalenin Fransızca olan özgün metni çeviridir aynen Türkçeye aktarılmış ancak, bazı özel isimlerin Türkçe yazılışları tercih edilmiş, ayrıca di-

limize tek bir kelime ile çevrilemeyen bir takım terimlerin Fransızcaları *italik* harflerle aynen verilmiştir. Öte yandan bazı ifadelere açıklık kazandırmak kasdı ile parantez içinde ek bilgi sunulmuştur.

